

Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa i komunikacja interkulturowa

redakcja naukowa

Maciej Mackiewicz

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
Poznań 2005

Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa i komunikacja interkulturowa

redakcja naukowa

Maciej Mackiewicz

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
Poznań 2005

Recenzent

prof. dr hab. Czesław Karolak

Projekt okładki

Jan Ślusarski

Redaktor

Katarzyna Harmak

Na okładce wykorzystano reprodukcję fragmentu obrazu
Piotra Bruegla „Wieża Babel”, 1563

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, 2005

ISBN 83-7205-220-4

WYDAWNICTWO
WYŻSZEJ SZKOŁY BANKOWEJ
w Poznaniu

adres:

al. Niepodległości 2, 61-874 Poznań
tel. (0-61) 655 33 99, fax (0-61) 655 33 97
e-mail: wydawwsb@wsb.poznan.pl
<http://www.wsb.poznan.pl/wydawnictwo>

Druk i oprawa: Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk s.j.
62-030 Luboń, ul. Przemysłowa 13
tel. (0-61) 899 49 49 do 52
e-mail: biuro@uni-druk.pl, www.unidruk.poznan.pl

Wiedza socjokulturowa i kompetencja socjolingwistyczna w nauczaniu języka biznesu

W nauczaniu języków obcych ważne miejsce zajmuje zapoznanie uczących się z elementami kultury regionu języka, którego nauczamy. „Baczną uwagę glottodydaktyki zwrócona w kierunku komunikacji interkulturowej, jest szczególnie ważna w ostatnich latach i jest zupełnie uzasadniona ze względu na rosnącą dynamikę kontaktów interkulturowych”¹. Z. Aleksander podkreśla, iż „język jako twór społeczny jest nieodłączną częścią cywilizacji i kultury danego społeczeństwa. Odzwierciedlają się w nim różnice w sposobie widzenia rzeczywistości pozajęzykowej, a także wzorce i normy zachowania”², a D. Lachowicz słusznie twierdził, iż „wypowiedzi pozbawione kontekstu społeczno-kulturowego mogą być poprawne konstrukcyjnie, ale nieodpowiednie pod względem wymogów sytuacyjnych”³.

Znaczenie roli kultury w nauczaniu języków obcych jest zjawiskiem popularyzowanym od końca XIX w., kiedy to W. Viëtor wzywał do zerwania z metodą gramatyczno-tłumaczeniową, a na wielu zjazdach neofilologów (Dessau – 1884, Giesen – 1885, Kolonia – 1888) domagano się zapoznawania uczniów z obcym środowiskiem, z geografią danego kraju, ze zwyczajami⁴. Związek kultury i języka dostrzegały również szkoły glottodydaktyczne – amerykańska (R. Lado, W. Rivers) i radziecka (J. Wierieszczagin, W. Kostomarow). W Polsce funkcjonowały pojęcia: krajoznawstwo, kulturoznawstwo. S. Siatkowski wprowadził pojęcie realioznawstwa⁵, w znaczeniu „badania realiów w odniesieniu do czegoś (tworzących

¹T. Matwiejewa: Obszczee i nacional’no-spezifczeskoe znaczenie ustojcziwych sravnenij w kontekste dialoga kul’tur, [w:] Russkij jazyk kak inostrannyj: Teorija. Issledowanija. Praktika. Wyp. VI, I. Łysakowa (red.), St. Petersburg 2003, s. 98-99.

²Z. Aleksander: Elementy lingwo-realioznawcze w nauczaniu języka rosyjskiego, Warszawa 1982, s. 5.

³D. Lachowicz: Komunikacja językowa a kontekst społeczno-kulturowy, „Języki Obce w Szkole” 1977, nr 3, s. 141.

⁴M. Cieśla: Dzieje nauczania języków obcych, Warszawa 1974, s. 221.

⁵Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego, S. Siatkowski (red.), Warszawa 1972, s. 7.

tło czegoś)⁶, jako przedmiot nauczania, formę semantyzacji leksyki i jako kulturę opisywaną pod kątem zadań dydaktycznych. Wielu specjalistów posługuje się terminem lingworealioznawstwo rozumianym jako „odgałęzienie językoznawstwa stosowanego”⁷ i „odpowiednik socjolingwistyki na gruncie metodyki nauczania języków obcych”⁸. W chwili obecnej w literaturze fachowej spotykamy takie pojęcia, jak: wiedza socjokulturowa, kompetencja socjokulturowa, komunikacja interkulturowa, komunikacja międzykulturowa, kompetencja lingwokulturologiczna, kompetencja socjolingwistyczna, dialog kultur, nauczanie multikulturowe czy nawet nauczyciel międzykulturowy.

„Charakter wielokulturowy współczesnych społeczeństw europejskich jest (...) wynikiem procesu globalizacji: przenikania się modeli kulturowych, ideałów oraz wartości dzięki postępowi i głębokim zmianom w technikach komunikacji, gromadzeniu i przetwarzaniu danych”⁹. W związku z integracją z UE popularny stał się termin kultura europejska. Co więc wyróżnia kulturę Europy? „Cechą szczególną kultury europejskiej jest to, że jest kulturą integrującą elementy bardzo ważne, a nawet sprzeczne, w jedną całość. Procesy integracji i asymilacji różnych wartości były możliwe tylko dlatego, że życie kulturalne Europy cechowała wyjątkowa intensywność twórczych działań i zabiegów”¹⁰. Jednocześnie, w związku z integracją Europy nie należy przekreślać dorobku cywilizacyjnego i duchowego żadnego z narodów i grup etnicznych¹¹.

Kultura europejska przeciwstawiana jest eksportowi kultury ze Stanów Zjednoczonych – masowej kulturze, gdzie symbolami są: *fast car, fast food, fast sex*, anoreksja, Viagra i AIDS; epoce coca-colizacji, mcdonaldyzacji, kulturowej wirówki¹². „Niepokojącym zjawiskiem w naszej transformacji ustrojowej jest bezkrytyczne otworzenie się na kulturę *Zachodu*, a szczególnie kulturę *amerykańską*. Występuje proces nie tyle globalizacji, co amerykanizacji, lub – jak twierdzą niektórzy – *losangelizacji* polskiej kultury”¹³, a więc i języka; dominacja języka angielskiego w Internecie określana jest jako „nowa forma kolonializmu”¹⁴.

⁶Z. Aleksander: Elementy..., op. cit., s. 8.

⁷W. Gak: Oznaczenia sytuacyjne w aspekcie realioznawczym, [w:] Elementy realioznawcze i literackie nauczania języka rosyjskiego, S. Siatkowski (red.), Warszawa 1977, s. 197.

⁸A. Aleksander: Elementy..., op. cit., s. 13.

⁹W. Rabczuk: Polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec imigrantów oraz mniejszości narodowych i etnicznych, Warszawa 2002, s. 19-20.

¹⁰E. Bilińska-Suchanek: Wielość dyskursów w kulturze europejskiej a dekonstrukcja w edukacji. Obrona przed dominacją czy tworzenie pogranicza, [w:] Edukacja wobec integracji europejskiej, J. Kojkoł/ P. Przybysz (red.), Gdynia 2004, s. 11.

¹¹J. Nikitorowicz: Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych, [w:] Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie, E. Malewska/ B. Śliwerski (red.), Kraków 2002, s. 269.

¹²Z. Melosik/ T. Szkudlarek/ B. Śliwerski: Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie, [w:] Pedagogika..., E. Malewska/ B. Śliwerski (red.), op. cit., s. 11.

¹³B. Kiełtyka-Zajac/ A. Zajac: Determinanty kształcenia technicznego z punktu widzenia wymagań wejścia do Unii Europejskiej, [w:] Przemiany w edukacji, A. Zajac (red.), Przemyśl 1995, s. 116.

¹⁴T. Krzeszowski: Fałszywi przyjaciele, konie trojańskie i tymczasowi imigranci: o niektórych podstępnych zapożyczeniach językowych, [w:] Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka. Translatoryka. Glottodydaktyka, Z. Kielar/ T. Krzeszowski/ J. Lukszyn (red.), Warszawa 2000, s. 257.

A. Karolczuk zjawisko obcego nazewnictwa określa jako: „realizację stereotypowych haseł zakompleksionego społeczeństwa o «doganianiu Zachodu» i «wchodzeniu do Europy»”¹⁵. „Współczesny człowiek żyje (...) otoczony wielością wszystkiego, w warunkach wszechwielości”¹⁶.

Komitet Ministrów Rady Europy w preambule Zaleceń R(82) 18 stwierdza zgodnie: „Bogate dziedzictwo różnorodności języków i kultur w Europie jest cenną wspólną wartością, którą należy chronić i kultywować. Główny wysiłek edukacyjny krajów członkowskich powinien być skierowany na przekształcenie tej różnorodności w wyniku pokonania bariery komunikacyjnej w źródło wzajemnego porozumienia i wzbogacenia kulturowego”¹⁷. W preambule Zaleceń R(98) 6 podano cele działań politycznych, dotyczących języków nowożytnych, wśród których pojawiają się zapisy: „propagowanie wzajemnego zrozumienia i tolerancji, szacunku dla tożsamości i różnorodności kulturowej poprzez skuteczną komunikację między narodami; pielęgnowanie i rozwijanie bogactwa i zróżnicowania europejskiego życia kulturalnego poprzez szerszą wzajemną znajomość języków narodowych i regionalnych...”¹⁸. Wagę tego problemu zauważyło również polskie Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, które w standardach nauczania dla kierunku filologia, specjalizacja nauczycielska i nienauczycielska, wprowadziło do bloku przedmiotów podstawowych i kierunkowych przedmiot „Kultura obcego obszaru językowego” w wymiarze 60 godzin dydaktycznych i do grupy przedmiotów dodatkowych (w wymiarze 60 godzin) w bloku przedmiotów kształcenia nauczycielskiego – do wyboru – „Historia i kultura regionu”.

W szkole pojawił się „nauczyciel międzykulturowy”¹⁹, specjalista w zakresie pedagogiki i psychologii międzykulturowej, który włada międzykulturową kompetencją komunikacyjną, polegającą na „zgodności i spójności komunikacyjnej, adaptatywności wobec odmienności, zdolności do integracji społecznej, na kompetencjach językowych, wiedzy o komunikujących się ze sobą kulturach i obyczajowości w nich”²⁰. Taką samą kompetencją powinien władać każdy użytkownik języka obcego, zwłaszcza w nowej europejskiej rzeczywistości współistnienia wielu kultur narodowych. Szczególnej roli nabiera tu komunikacja z partnerem handlowym z zagranicy: „Taka działalność na skrzyżowaniu kultur, wymaga umiejętności komunikacji, mającej na celu rozpoznanie danej kultury, budowanie współpracy, synergii pomiędzy kulturami, podejmowania sojuszy strategicznych,

¹⁵ A. Karolczuk: Co to jest, czyli kłopoty z nazywaniem, „Wiedza i Życie” 1999, nr 5 – publikacja internetowa.

¹⁶ J. Rutkowiak: Wielość i redukcyjność jako wymiary kultury współczesnej a pytania o kształcenie nauczycieli, [w:] Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata, A. Siemak-Tylikowska/ H. Kwiatkowska/ S. Kwiatkowski (red.), Warszawa 1998, s.121.

¹⁷ D. Coste/ B. North/ J. Sheils/ J. Trim: Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie, Warszawa 2003, s. 14.

¹⁸ D. Coste/ B. North/ J. Sheils/ J. Trim: Europejski system..., op. cit., s. 15.

¹⁹ Z. Kwieciński: Zmienić kształcenie nauczycieli, [w:] Edukacja nauczycielska..., A. Siemak-Tylikowska/ H. Kwiatkowska/ S. Kwiatkowski (red.), op. cit., s. 25.

²⁰ Ibidem, s. 25.

tworzenia nowej kultury pracy oraz adaptacji i integracji danej kultury z kulturą globalną czy kulturą firmy macierzystej”²¹.

Każdy użytkownik języka obcego, w celu sprawnej komunikacji w tym języku, powinien posiadać szereg kompetencji. Kompetencja, to „całość wiedzy deklaratywnej, sprawności i umiejętności oraz cechy charakteru danej osoby, które to czynniki determinują jej sposób działania”²². Gradację kompetencji w nauczaniu języków specjalistycznych powinien określać cel nauczania i typ nauczanego języka specjalistycznego. Innymi kompetencjami powinien władać ekonomista, a innymi prawnik czy lekarz. Pewne kompetencje są wspólne, lecz zakres materiału musi być odmienny. D. Coste i in.²³ wydzielili dwie główne kompetencje: ogólną i językową kompetencję komunikacyjną. W skład kompetencji ogólnej wchodzi m.in. wiedza socjokulturowa; w skład kompetencji komunikacyjnej – kompetencja socjolingwistyczna.

Wiedza socjokulturowa, czyli wiedza o społeczeństwie i jego kulturze, nabiera szczególnej roli w komunikacji między narodami w sferach kontaktów profesjonalnych, a więc i biznesu. Nieznajomość pewnych uwarunkowań socjokulturowych może mieć tutaj nie tylko konsekwencje w postaci blokady komunikacji, ale i wymiar materialny – utratę kontraktu z zagranicznym kontrahentem. „Nie wystarczy bowiem sama wiedza o naturze ludzkiej, gdy działamy w otoczeniu obcym nam kulturowo. Systemy wartości i wynikające z nich formy zachowania, różnią się diametralnie i nieznajomość ich może tę komunikację i współpracę uniemożliwić (...). Menedżer działający w społeczności obcej kulturowo, musi łączyć w sobie umiejętności myślenia globalnego z jednoczesnym lokalnym zarządzaniem, uwzględniającym potrzeby i oczekiwania wpływające z określonej lokalnej kultury”²⁴. Jednakże, w tym celu „wyjaśnienie właściwości specyficznych dla dwóch i więcej kultur, które znajdują odzwierciedlenie w języku, pozwoli uniknąć nieadekwatnego odbioru informacji (w niektórych przypadkach nawet włącznie z szokiem kulturowym)”, ale „opis i nauczanie podstaw jednej kultury należy przeprowadzać tylko na tle wartości innej kultury”²⁵.

W skład owej wiedzy socjokulturowej wchodzi następujące grupy:

- codzienne życie: potrawy i napoje, godziny posiłków, maniery przy stole; święta państwowe; czas wolny i sposób jego spędzania; czas pracy i jego organizacja;
- warunki życia: standardy życia; warunki mieszkaniowe; opieka zdrowotna i społeczna;
- stosunki międzyludzkie: struktura klasowa i relacje między klasami społecznymi; relacje między płciami i pokoleniami, rasami, grupami etnicznymi; stosunki rodzinne i w pracy;

²¹ B. Borowik/ R. Borowik: Kompetencje do wielokulturowej komunikacji w kształceniu menedżerów, [w:] Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej, t. 2, J. Nikitorowicz/ M. Sobecki/ D. Misiejuk (red.), Białystok 2001, s. 216.

²² D. Coste/ B. North/ J. Sheils/ J. Trim: Europejski system..., op. cit., s. 20.

²³ Ibidem.

²⁴ B. Borowik/ R. Borowik: Kompetencje..., op. cit., s. 215.

²⁵ T. Matwiejewa: Obszecz..., op. cit., s. 90.

– systemy wartości, poglądy i postawy: klasa społeczna, grupa zawodowa; zamożność; system ubezpieczeń społecznych; instytucje; tradycja a przemiany społeczne; mniejszości, tożsamość narodowa; sztuka, religia, humor; polityka, cudzoziemcy;

– język ciała;

– konwencje społeczne: punktualność; wręczanie prezentów; ubiór; napoje, posiłki; zakazy i konwencjonalne reguły zachowania się oraz prowadzenia rozmowy; długość wizyty; pożegnanie;

– zachowania rytualne: ceremonie; imprezy publiczne, okolicznościowe.

Wiedza socjokulturowa nazywana jest również kompetencją socjokulturową, którą stanowią „konkretne wiadomości z dziedziny historii, kultury, literatury, stylu życia, systemu wartości, mentalności i in. danej grupy społecznej”²⁶. Osiągnięcie tej kompetencji możliwe jest „poprzez zapoznanie się ze sztuką, teatrem, filmami, prasą, radiem i telewizją, folklorem itd.”²⁷. Znajomość, rozumienie i umiejętność stosowania tych zasad tworzą wrażliwość interkulturową, wyrażającą się w świadomości sposobu postrzegania jednej społeczności z perspektywy drugiej, na której piętno odciskają stereotypy narodowe. Według N. Turunen „komunikowanie się w warunkach komunikacji interkulturowej oznacza, iż kontakt nawiązują komunikanci, którzy reprezentują dwie odrębne wizje świata i interpretujący komunikowanie się na bazie swojego doświadczenia kulturo-historycznego, zdobytego w wyniku procesu socjalizacji w ojczystej kulturze”²⁸. Umiejętności praktyczne, to umiejętność stosowania i wykorzystania w praktyce wiedzy deklaratywnej, to „zautomatyzowana” wiedza. Wyróżniamy tutaj:

– umiejętności społeczne – zdolność do działania zgodnie z rodzajami konwencji, stanowiących wiedzę socjokulturową;

– umiejętności życiowe – zdolność do skutecznego wykonywania działań rutynowych w życiu codziennym;

– umiejętności zawodowe – zdolność do działań specjalistycznych, koniecznych do wypełniania obowiązków służbowych;

– umiejętności spędzania czasu wolnego.

Umiejętności interkulturowe, szczególnie ważne w sferze kontaktów zawodowych z przedstawicielami drugiej kultury, to:

– umiejętność dostrzegania związku między kulturą własną a obcą;

– wrażliwość kulturowa i umiejętność dokonywania właściwych wyborów strategii;

– umiejętność pośredniczenia pomiędzy kulturą własną a obcą;

– umiejętność przezwycięzania stereotypów.

²⁶T. Filimonowa: K woprosu o formirovanii socjokul'turnoj kompetencii inostrannykh studentov, [w:] Russkij jazyk..., I. Łysakowa (red.), op. cit., s. 291.

²⁷Ibidem, s. 295.

²⁸N. Turunen: O nowom podchode k analizu uczebnogo posobija w usłowijach mežkul'turnoj kommunikacii, [w:] Lingwodidaktičeskie problemy mežkul'turnoj kommunikacii, M. Wanhala-Anishevsky/ V. De Silva/ N. Turunen/ R. Kankaansura (red.), St. Petersburg 1996, s. 4-5.

Uwarunkowania osobowościowe to indywidualne cechy człowieka, jego osobowość, postawy, temperament. W nauczaniu języka obcego odgrywają one ważną rolę i stanowią podstawę indywidualizacji nauczania. Stanowią również ważny element w komunikacji z przedstawicielami innych kultur, gdzie pewne uwarunkowania osobowościowe mogą być niestosowne lub wręcz obraźliwe. Należy również pamiętać, iż „zetknięcie się z innymi systemami wartości, norm i obyczajów może wywołać lęk, powodować niepewność, nadmierny krytycyzm, czasami nawet agresję, wynikającą z chęci obrony własnych postaw i poglądów”²⁹.

W nauczaniu języków specjalistycznych, a zwłaszcza języka biznesu, uczący się powinni zostać zaznajomieni z wartościami kultur, z którymi pragną nawiązać stosunki gospodarcze, interpersonalne. Ponieważ w sferze biznesu często mamy do czynienia z pośrednictwem na linii Wschód-Zachód, celowe jest zapoznanie się z tymi kulturami. G. Wasiliewa podaje, iż „wśród wartości pierwszorzędnej wagi dla kultur zachodnich są takie wartości jak: indywidualność, bogactwo, pierwszeństwo, aktywność, natarczywość, efektywność, jakość i in., a do cech drugorzędnych należą, np. macierzyństwo, patriotyzm; wartości nieistotne, to skromność, szacunek wobec starszych, gościnność. Do wartości pierwszorzędnej wagi dla kultur wschodnich należą: macierzyństwo, skromność, odpowiedzialność grupowa, szacunek wobec starszych, gościnność i in., a takie wartości, jak: indywidualność, bogactwo, aktywność, natarczywość, efektywność należą do wartości trzeciorzędnych, tzn. są nieistotne”³⁰.

Ważnym elementem wiedzy socjokulturowej jest stereotyp, czyli „uproszczony, tradycyjny, zazwyczaj irracjonalny obraz rzeczy, osób, instytucji itd., złożony z cech poczytywanych za charakterystyczne dla nich, wpojony przez środowisko w świadomość członków jakiejś grupy, warstwy społecznej, klasy”³¹. Jednakże owa „irracjonalność” czasami bywa mylna, stąd zapoznanie się ze stereotypami jako częścią wiedzy socjokulturowej jest niezbędne, oczywiście w umiarkowanym stopniu. Jak pisze V. Julkowska: „Wiedza na temat obcych etnicznie ludów zbierana była i zapisywana odkąd starożytni Grecy i Rzymianie, wraz z kolonizacją, rozwojem handlu i kolejnymi podbojami, stykali się z tymi, których określali mianem barbarzyńców (...). Wiadomości o obcych, stale kumulowane, podlegały z czasem licznym generalizacjom (...). Powstawały w ten sposób i utrwały się w tradycji historiograficznej i literackiej szablonowe określenia obcych ludów. Mówiono więc, że Germanie są dzicy, okrutni, ale mało wytrwali, natomiast Słowianie wiarołomni, podstępni i nieulegli”³².

²⁹ R. Paszkowska: Rola komunikacji międzykulturowej w kształceniu studentów w grupach międzynarodowych, [w:] Edukacja wobec..., J. Kojkoł/ P. Przybysz (red.), op. cit., s. 44.

³⁰ G. Wasiliewa: Nacional'no-kul'turnaja specifika cematiczeskich neologizmov: lingwokul'turologiczeskie osnovy opisania, St. Petersburg 2001, s. 58.

³¹ W. Kopaliński: Słownik wyrazów obcych i obcojęzycznych, Warszawa 1989, s. 481.

³² V. Julkowska: Historiografia polska II połowy XIX wieku jako źródło i rezerwuar stereotypów narodowościowych, [w:] Stereotypy narodowościowe na pograniczu, W. Bonusiak (red.), Rzeszów 2002, s. 21.

O cechach narodów i stereotypach pisał również W. Schubardt³³, porównując Zachód i Wschód, szczególnie opisując Rosjan. Oto kilka z tych cech, które po pewnym „wyważeniu” mogą być pożyteczne w kontaktach biznesowych: „Dla Rosjan i Słowian charakterystyczne jest dążenie do wolności”; „Rosjanin bardziej jest skłonny do wewnętrznego udoskonalania się niż do sukcesu”; „Współczesny Europejczyk, jak i antyczni Rzymianie, żyje w kulturze norm, Rosjanin – bez norm”; „Rosjanin jest romantykiem, nawet poza sferą poezji”; „Rosjanie i Europejczycy cechują się zupełnie różnym pojmowaniem czasu (...). «Czas to pieniądź» głosi niemieckie powiedzenie. Tureckie zaś mówi «Wszelki pośpiech to zło». Po rosyjsku «sejczas» (teraz) oznacza tylko w tej chwili”; „Europa to królestwo przedmiotów. Rosja to ojczyzna ducha”.

Szczególną rolę elementy niewerbalne odgrywają w komunikacji w sferze biznesu, wspomagając lub wzmacniając przekazywaną treść negocjacji, rokowania, spotkania biznesowego. Potwierdza to A. Bierach pisząc: „Wyrazistej mowy ciała oczekuje się przede wszystkim od ludzi, którzy w pracy zawodowej posługują się mową jako narzędziem pracy, a więc sędziów, adwokatów, polityków, dyplomatów, księży, nauczycieli, aktorów, sprzedawców i, oczywiście, od menedżerów”³⁴. J. Władirowa³⁵ opisuje gesty charakterystyczne dla kultury rosyjskiej i amerykańskiej, na podstawie przeprowadzonych badań, wydzielając:

- emblematy charakterystyczne dla jednej kultury i niezrozumiałe w innej kulturze, np. dla Rosjan niezrozumiałym jest gest Amerykanina, który składa dłonie w literę „T” i oznacza „Chciałbym przerwać Panu/ Pani”, „Mam pytanie odnośnie Pana/Pani wypowiedzi”;
- emblematy, które posiadają jednakową formę, ale różne znaczenie w kulturach, np. dotknąć palcem wskazującym do czoła – to „mądry” dla Amerykanina, a „głupi” dla Rosjanina;
- emblematy zrozumiałe w różnych kulturach, lecz wykorzystywane tylko w jednej kulturze, np. pokazać pięść, to pogrozenie, kłótnia, ale u Amerykanina wyłącznie w stosunku do oponenta, Rosjanin może sobie sam pogrozić;
- emblematy identyczne w dwóch kulturach, np. przyłożyć dłoń do ucha, co w obu kulturach oznacza „Nie słyszę Pana/Pani”.

Na zajęciach praktyczną realizacją tematyki interkulturowej komunikacji niewerbalnej jest prezentacja danego gestu, postawy przez prowadzącego zajęcia i objaśnienie ich znaczenia. Z drugiej strony sami uczący się mogą domyślać się znaczenia danego gestu po jego prezentacji, samodzielnie dokonać prezentacji, czy określić swoje wrażenia po symulacji rokowania, w którym uczestnicy zachowywali się w określony sposób. J. Władirowa³⁶ podaje również inne cenne metody pracy, jak:

³³ W. Schubardt: *Europa i dusza Wschodu*, „Sintez mistycznych uczeń Zapada i Wschodu” 1990, nr 4.

³⁴ A. Bierach: *Mowa ciała kluczem do sukcesu*, Wrocław 1997, s. 7.

³⁵ J. Władirowa: *Newerbal'nye kommunikacii w meżkul'turnom aspekte*, [w:] *Russkij jazyk...*, op. cit.

³⁶ Ibidem, s. 227-228.

- dyskusję – uczący się tworzą spis znanych im gestów, demonstrują, wyjaśniają znaczenie i dyskutują o znaczeniu tych gestów dla danej kultury;
- przegląd filmów wideo lub ich fragmentów – uczący się wypisują gesty i dyskutują po pokazie filmu o ich znaczeniu i o tym, jakie gesty zmieniają komunikat werbalny;
- przegląd filmu z wyłączonym dźwiękiem – uczący się określają sytuacje, które zachodzą między komunikującymi się osobami; następnie porównują swoje tezy z powtórnią prezentacją filmu z włączonym dźwiękiem;
- techniki *role play* – uczący się występują w charakterze przedstawicieli innych kultur;
- analiza sytuacji konfliktowych, które powstały na skutek błędnej interpretacji komunikatu niewerbalnego.

Kompetencja socjolingwistyczna to znajomość i umiejętność stosowania konwencji komunikacyjnych – reguł grzecznościowych, zasad komunikacji w zależności od wieku, statusu społecznego, płci rozmówcy, to rytuały porozumiewania się, rejestry i style językowe, społeczne, regionalne odmiany języka. Kompetencja ta, to praktyczna realizacja wiedzy socjokulturowej w odpowiednich strukturach językowych, którą realizujemy na zajęciach z języka obcego. Zgodnie z autorami „Europejskiego systemu opisu kształcenia językowego”³⁷, kompetencja socjolingwistyczna obejmuje:

- wyznaczniki relacji społecznych, zróżnicowane w różnych językach i kulturach:
 - użycie i wybór form powitania (przy wejściu, jako wstępu, przy wychodzeniu);
 - użycie form adresatywnych [sztywnych, formalnych, nieformalnych, obelżywych, peremptorycznych („z góry”)];
 - konwencje zabierania głosu w rozmowie lub dyskusji;
 - użycie i wybór wykrzykników;
- konwencje grzecznościowe:
 - grzeczność „pozytywna” (np. wykazywanie zainteresowania dobrym samopoczuciem, wyrażanie podziwu, obiecywanie przyszłych usług i in.);
 - grzeczność „negatywna” (ubolewanie, przeprosiny, wyrażenia łagodzące stanowczość wypowiedzi);
 - właściwe użycie słów „proszę”, „dziękuję”;
 - niegrzeczność („brutalna” otwartość, szczerość, niechęć, skarga, podkreślanie własnej wyższości);
- nośniki „mądrości ludowej” – formułki językowe, wyrażające stereotypowe, obiegowe poglądy:
 - wyrażenia idiomatyczne;
 - cytaty;
 - przysłowia, dotyczące postaw i poglądów oraz wartości;

³⁷D. Coste/ B. North/ J. Sheils/ J. Trim: Europejski system..., op. cit., s. 106-108.

- rejestr wypowiedzi – systemowe zróżnicowanie wariantów języka, stosowane w określonych kontekstach: sztywne, formalne, neutralne, nieformalne, poufale, intymne;
- dialekty i odmiany regionalne – wyznaczniki klasy społecznej, pochodzenia regionalnego i narodowego, grupy etnicznej i zawodowej w formie odpowiedniego słownictwa, gramatyki, fonologii, cech głosowych, paralingwistycznych i języka ciała.

Uczących się języka obcego, w tym i języka biznesu, warto w kontekście komunikacji interkulturowej zapoznać z przysłowiami. Przysłowia są „wdzięczne dla ucha, sugestywne i łatwe do zapamiętania”³⁸. S. Nyczaj podaje, iż przysłowia to: „lapidarne, treściwe sformułowania (bezpośrednie lub przenośne) jakichś prawd ogólnych, wspólnych dla tych grup społecznych, z których doświadczeń się wywodzą” i są „żywymi składnikami kulturowej świadomości”³⁹. K. Stawińska pisze: „Przysłowia ubarwiają nasz język – ich użycie uplastycznia naszą myśl. Mają rzeczywiście urok i ulotność motyla – choć przeczą jedno drugiemu, często wyrażają prawdę, przede wszystkim jednak odzwierciedlają ducha narodu: jego humor, jego mądrość życiową, jego historię. Eksponując jedno zjawiska i pomijając inne mówią, co jest dla narodu ważne, czym naród żyje”⁴⁰.

Do celów dydaktycznych możemy wydzielić przysłowia charakteryzujące poszczególne narody, jak i związane ze sferą działalności gospodarczej. Do pierwszej grupy zaliczymy takie przysłowia, jak: „Co Włoch wymyśli, a Niemiec zrobi, to Polak kupi”, „Co Francuz wymyśli, to Polak polubi”, „Jak Lach, tak Rusin po szkodzi mądrzeje, niechże się jeden z drugiego nie śmieje”, „Polak, Węgier – dwa bratanki i do szabli, i do szklanki”, „Polaka Niemiec, Niemca Włoch, Włocha Hiszpan, Hiszpana Żyd, Żyda tylko diabeł oszuka”, „Przy Polaku i Niemiec się pożywi, a przy Niemcu ani pies”, „Musi to na Rusi, w Polsce jak kto chce”, „Póki świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem”. Do grupy drugiej zaliczymy np. „Gdzie pieniędzy wiele, wkoło przyjaciele”, „Dobry zwyczaj – nie pożyczaj, jak oddaje, jeszcze łaje”, „Dasz na kredyt, stracisz klienta”, „Święty Pieter tak powiada: kto nie robi, niech nie jada”, „Każdy kupiec swój towar chwali”, „Tanie kupisz, psom wyrzucisz”, „Lepszy mały a częsty zysk, niż wielki a rzadki”, „Interes ludzi wiąże i kłóci”, „Kto ma mniej, ma bezpieczniej”.

Nauczyciel języka obcego, ogólnego i specjalistycznego, powinien zwracać uwagę na rolę wiedzy socjokulturowej w nauczaniu języka specjalistycznego (języka biznesu). W tym celu musi odznaczać się zdolnością do doskonalenia i kształcania, przygotowywać i preparować materiały dydaktyczne oraz posiadać doświadczenie w kontaktach z przedstawicielami innych kultur. „Zadanie nauczyciela (...) polega na umiejętnej korelacji kontaktujących się ze sobą kultur narodowych, w przeprowadzaniu analogii, w nauczaniu (...) twórczego posługiwania się wiedzą

³⁸ S. Świrko: *Na wszystko jest przysłowie*, Poznań 1975, s. 6.

³⁹ S. Nyczaj: *Mała księga przysłów polskich*, Radom 1994, s. 5.

⁴⁰ K. Stawińska: *Przysłowia polskie – przysłowia francuskie. Proverbes polonais – proverbes français*, Warszawa 1997, s. 8.

z dziedziny kultury”⁴¹. Należy „wzbudzać zrozumienie dla różnorodności kulturowej i lingwistycznej, rozwijać szacunek dla Innego, zachęcać do tolerancji, walczyć z przesadami i nie dopuszczać do dyskryminacji”⁴². Jak pisze R. Paszkowska – należy umożliwić studentom uczestniczenie w zajęciach z przedmiotu „komunikacja interkulturowa”, aby mogli zdobywać wiedzę o innych kulturach, co pomoże im zachować się właściwie w różnych kręgach kulturowych, unikać w rozmowach tematów drażliwych, które wynikają z niezrozumienia priorytetów partnerów. Ich świadomość i wrażliwość kulturowa kształtowana jest w dyskusjach na temat doświadczeń z podróży zagranicznych i kontaktów z cudzoziemcami. Według wspomnianej autorki takie zajęcia to „adaptacja młodych ludzi do życia w innej kulturze”⁴³.

Specjalista z zakresu języka biznesu czy sam menedżer „działający w środowisku wielokulturowym i komunikujący się z nim, musi ustosunkowywać się do tego otoczenia także z własnej perspektywy. Odbiór informacji ze środowiska zewnętrznego i współdziałanie w komunikacji globalnej, aby było dla obydwu stron wzbogacające, wymaga odczuwania także własnej tożsamości i przynależności do określonego kręgu kulturowego. Przynależność tę i szacunek wobec innych systemów kulturowych, buduje szkoła wyższa, poprzez realizację przedmiotów podstawowych i humanistycznych (...). Mimo że kształcimy menedżerów do funkcjonowania na rynkach globalnych, zagadnienia wpływające na podtrzymywanie własnej tożsamości kulturowej nie mogą być eliminowane z programów, ponieważ (...) stawiają przyszłych menedżerów w pozycji partnerskiej wobec inności kulturowej (...). W przeciwnym przypadku będziemy mieli do czynienia nie ze współtworzeniem i komunikacją na płaszczyźnie wielokulturowej, ale z asymilacją i biernym podporządkowaniem się wpływom innych kultur, czego nie można określić jako wzajemną komunikację”⁴⁴.

Bibliografia

- Rapport sur la diversité culturelle et les problèmes de la scolarisation des enfants d'immigrants dans la Communauté européenne, A3-0399/92, 21.1.1993, Parlement européenne.
- Lachowicz D.: Komunikacja językowa a kontekst społeczno-kulturowy, „Języki Obce w Szkole” 1977, nr 3.
- Schubardt W.: Ewropa i dusza Wostoka, „Sintez misticzeskich uczenij Zapada i Wostoka” 1990, nr 4.
- Aleksander Z.: Elementy lingworealizmowe w nauczaniu języka rosyjskiego, Warszawa 1982.
- Bierach A.: Mowa ciała kluczem do sukcesu, Wrocław 1997.

⁴¹L. Charczenkowa: Dialog kul'tur w obuczenii russkomu jazyku kak inostrannomu, St. Petersburg 1994, s. 45.

⁴²Rapport sur la diversité culturelle et les problèmes de la scolarisation des enfants d'immigrants dans la Communauté européenne, A3-0399/92, 21.1.1993, Parlement européenne, s. 11.

⁴³R. Paszkowska: Rola komunikacji..., op. cit., s. 50-51.

⁴⁴B. Borowik/ R. Borowik: Kompetencje..., op. cit., s. 219-220.

- Bilińska-Suchanek E.: Wielość dyskursów w kulturze europejskiej a dekonstrukcja w edukacji. Obrona przed dominacją czy tworzenie pogranicza, [w:] Edukacja wobec integracji europejskiej, J. Kojkoł/ P. Przybysz (red.), Gdynia 2004.
- Borowik B./ Borowik R.: Kompetencje do wielokulturowej komunikacji w kształceniu menedżerów, [w:] Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej, t. 2, J. Nikitorowicz/ M. Sobecki/ D. Misiejuk (red.), Białystok 2001.
- Charczenkova L.: Dialog kul'tur w obuczeniu russkomu jazyku kak inostrannomu, St. Petersburg 1994.
- Cieśla M.: Dzieje nauczania języków obcych, Warszawa 1974.
- Coste D./ North B./ Sheils J./ Trim J.: Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie, Warszawa 2003.
- Filimonowa T.: K woprosu o formirovanii socjokul'turnoj kompetencii inostrannykh studentov, [w:] Russkij jazyk kak inostrannyj: Teorija. Issledowanija. Praktika. Wyp. VI, I. Łysakowa (red.), St. Petersburg 2003.
- Gak W.: Oznaczenia sytuacyjne w aspekcie realioznawczym, [w:] Elementy realioznawcze i literackie nauczania języka rosyjskiego, S. Siatkowski (red.), Warszawa 1977.
- Julkowska V.: Historiografia polska II połowy XIX wieku jako źródło i rezerwuuar stereotypów narodowościowych, [w:] Stereotypy narodowościowe na pograniczu, W. Bonusiak (red.), Rzeszów 2002.
- Karolczuk A.: Co to jest, czyli kłopoty z nazywaniem, „Wiedza i Życie” 1999, nr 5 – publikacja internetowa.
- Kiełtyka-Zajac B./ Zajac A.: Determinanty kształcenia technicznego z punktu widzenia wymagań wejścia do Unii Europejskiej, [w:] Przemiany w edukacji, A. Zajac (red.), Przemyśl 1995.
- Kopaliński W.: Słownik wyrazów obcych i obcojęzycznych, Warszawa 1989.
- Krzeszowski T.: Falszywi przyjaciele, konie trojańskie i tymczasowi imigranci: o niektórych podstępnych zapożyczeniach językowych, [w:] Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka. Translatoryka. Glottodydaktyka, Z. Kiela/ T. Krzeszowski/ J. Lukszyn (red.), Warszawa 2000.
- Kwieciński Z.: Zmienić kształcenie nauczycieli, [w:] Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata, A. Siemak-Tylikowska/ H. Kwiatkowska/ S. Kwiatkowski (red.), Warszawa 1998.
- Matwiejewa T.: Obszczee i nacional'no-specificheskoe znaczenie ustojczyvych sravnenij w kontekste dialoga kul'tur, [w:] Russkij jazyk kak inostrannyj: Teorija. Issledowanija. Praktika. Wyp. VI, I. Łysakowa (red.), St. Petersburg 2003.
- Melosik Z./ Szkudlarek T./ Śliwerski B.: Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie, [w:] Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie, E. Malewska/ B. Śliwerski (red.), Kraków 2002.
- Nikitorowicz J.: Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych, [w:] Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie, E. Malewska/ B. Śliwerski (red.), Kraków 2002.
- Nyczaj S.: Mała księga przysłów polskich, Radom 1994.
- Paszkowska R.: Rola komunikacji międzykulturowej w kształceniu studentów w grupach międzynarodowych, [w:] Edukacja wobec integracji europejskiej, J. Kojkoł/ P. Przybysz (red.), Gdynia 2004.
- Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego, S. Siatkowski (red.), Warszawa 1972.
- Rabczuk W.: Polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec imigrantów oraz mniejszości narodowych i etnicznych, Warszawa 2002.
- Rutkowiak J.: Wielość i redukcyjność jako wymiary kultury współczesnej a pytania o kształcenie nauczycieli, [w:] Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata, A. Siemak-Tylikowska/ H. Kwiatkowska/ S. Kwiatkowski (red.), Warszawa 1998.
- Stawińska K.: Przysłowia polskie – przysłowia francuskie. Proverbes polonais – proverbes français, Warszawa 1997.
- Świrko S.: Na wszystko jest przysłowie, Poznań 1975.

- Turunen N.: O nowom podchode k analizu uczebnogo posobija w usłowijach meżkul'turnoj kommunikacii, [w:] Lingwodidacticzeskie problemy meżkul'turnoj kommunikacii, M. Wanhala-Anishevsky/ V. De Silva/ N. Turunen/ R. Kankaansura (red.), St. Petersburg 1996.
- Wasiljewa G.: Nacional'no-kul'turnaja specifika cematiczeskich neologizmow: lingwokul'turologičeskie osnowy opisanija, St. Petersburg 2001.
- Władimirowa J.: Newerbal'nye kommunikacii w meżkul'turnom aspekte, [w:] Russkij jazyk kak inostrannyj: Teorija. Issledowanija. Praktika. Wyp. VI, I. Łysakowa (red.), St. Petersburg 2003.